

TARTU ÜLIKOOL
EESTI JA ÜLDKEELETEADUSE INSTITUUT
Eesti keele (võõrkeelena) osakond

Svetlana Žirova

**AJAKATEGOORIA KÄSITLEMINE
VENE ÕPPEKEELEGA KOOLI 7.–9. KLASSI EESTI KEELE
ÕPPEVAHENDITES**

Bakalaureusetöö

Juhendaja: Raili Pool

TARTU 2013

SISUKORD

SISSEJUHATUS	3
1. GRAMMATILINE AJAKATEGOORIA	4
1.1. VENE KEELE AJAKATEGOORIA	5
1.1.1. Olevik.....	6
1.1.2. Minevik	7
1.1.3. Tulevik	8
1.2. EESTI KEELE AJAKATEGOORIA, GRAMMATILISED AJAD.....	10
1.2.1. Tulevik	10
1.2.2. Olevik.....	10
1.2.3. Minevik	11
1.3. VAHEKOKKUVÕTE	14
2. ÕPPEVAHENDITE TÄHTSUS ÕPPEPROTSESSIS	15
3. AJAKATEGOORIA KÄSITLUS VENE ÕPPEKEELEGA KOOLIDE 7.–9. KLASSI ÕPPEVAHENDITES.....	17
3.1. AINO SIIRAKU ÕPPEKOMPLEKT.....	19
3.1.1. <i>Seitsmenda klassi õppekomplekt (Siirak 2008a, 2008b)</i>	19
3.1.2. <i>Kaheksanda klassi õppekomplekt (Siirak 2006a, 2006b)</i>	21
3.1.3. <i>Üheksanda klassi õppekomplekt (Siirak 2009a, 2009b)</i>	22
3.2. KIRJASTUSE ILO ÕPPEKOMPLEKT	24
3.2.1. <i>Seitsmenda klassi õppekomplekt (Krall jt 2004a, Krall jt 2004b)</i>	24
3.2.2. <i>Kaheksanda klassi õppekomplekt (Krall jt 2004c, Krall jt 2004d)</i>	28
3.2.3. <i>Üheksanda klassi õppekomplekt (Kitsnik 2004a, Kitsnik 2004b)</i>	29
KOKKUVÕTE	32
KIRJANDUS	34
ИСПОЛЬЗОВАНИЕ КАТЕГОРИЯ ВРЕМЕНИ В УЧЕБНЫХ ПОСОБИЯХ ДЛЯ 7–9 КЛАССОВ ШКОЛ С РУССКИМ ЯЗЫКОМ ОБУЧЕНИЯ. РЕЗЮМЕ.....	37

Sissejuhatus

Grammatiline ajakategooria on olemas igas keeles, kuid aja väljendamise viisid ja kasutamise võimalused on erinevad.

Käesoleva bakalaureusetöö eesmärgiks on anda võrdlev ülevaade eesti ja vene keele ajakategooriast ning analüüsida ajakategooria käsitlust vene õppekeele koolidele mõeldud 7.–9. klassi eesti keele õppevahendites. Selle teema valisin, et paremini mõista ja aidata ka teistel mitte-eestlasel aru saada, kuidas kasutada eesti keele ajavorme

Töö koosneb kolmest peatükist.

Esimeses peatükis tutvustatakse grammatilist ajakategooriat. Tuuakse eraldi välja nii vene kui ka eesti keele ajakategooria mõisted, ajavormide moodustamisviis ning kasutusvõimalused. Võrreldakse grammatiliste ajavormide kasutusvõimalusi nii vene kui ka eesti keeles ning tuuakse välja vene emakeelega eesti keele õppijate problemaatilised kohad eesti keele ajavormide õppimisel ja kasutamisel. Esitatakse paralleele vene ja eesti keele ajakategooria vahel, kirjeldades erinevusi ja sarnasusi, mis on toodud sama peatüki vahekokkuvõttes.

Teises peatükis tutvustatakse õppevahendeid ja nende tähtsust õppeprotsessis.

Kolmandas peatükis analüüsitakse õppekomplekte, mis on hetkel Tartu Vene Lütseumis kasutuses (Siiraku õppekomplekt 2008, 2006, 2009) ja komplekte, mida seal kasutati eelnevalt (ILO kirjastuse õppekomplekt). Eesmärgiks on välja selgitada, kui palju grammatilise ajakategooria teemat vene õppekeele kooli 7.–9. klassi eesti keele õppevahendites käsitletakse ja kuidas seda tehakse.

Töö tulemused ja autori poolt tehtud järeldused esitatakse bakalaureusetöö kokkuvõttes.

1. Grammatiline ajakategooria

„Keeleõppes esmalt defineeritakse grammatikakategooria, siis seletatakse, kuidas vorme moodustada, ning seejärel antakse kasutusjuhised“ (Maisla 2008).

Rod Ellise järgi toob kahe keele võrdlus välja mitme erineva grammatika mudeli kasutamise. Võrdlus on kõige tavalisem ja lihtsam protseduur tuvastamiseks, millised aspektid kahes keeles on erinevad ja sarnased. Keeleõppijate lähte- ja sihtkeele kontrastiivsel võrdlusel on võimalik eristada erinevuse astmeid. Siin on mõned näited, mida võrdlus avalikustab – paljastab (Ellis 1985: 25–26):

1. Lähtekeele ja sihtkeele vahel puudub erinevus.
2. Konvergensed struktuurid (lähtekeele mitmele üksusele vastab sihtkeeles üks).
3. Lähtekeele üksus puudub sihtkeeles.
4. Keeleüksusel on lähtekeeles teine ümbrus kui sihtkeeles (häälikute puhul).
5. Lähtekeele ja sihtkeele vahel ei ole sarnasust.
6. Divergensed struktuurid (lähtekeele ühele üksusele vastab sihtkeeles mitu).

Eesti keele minevikuajad kuuluvad selle Ellise esitatud astmestiku järgi divergentsete struktuuride hulka: ühele vene keele minevikuvormile vastab eesti keeles kolm minevikuvormi, mille eristamine võib õppijatele raskusi valmistada.

D. Maisla (2008) sõnul on eesti keele minevikuajade õpetamine keeruline, sest alati ei ole kerge keeleõppijale seletada, millisel juhul peaks valima lihtmineviku ja millal täis- või ennemineviku. Mõlemad ajavormid võivad olla mõnikord tegevuse või olukorra kohta õiged. Näiteks eesti keelt emakeelena rääkija jaoks ei ole vahet lausetel:

Ma elasin kunagi selles majas.

Ma olen selles majas kunagi elanud. (Maisla 2008)

„Aeg on grammatiline kategooria, mis lokaliseerib verbiga väljendatava tegevuse ja seega kogu lausega väljendatava sündmuse mingi tingliku ajalise lähtepunkti suhtes: kõnehetke või teise sündmuse toimumisaja suhtes. Sündmuse seos lähtepunktiga võib

olla kas samaaegsus (OLEVIK), eelnevus (MINEVIK) või järgnevus (TULEVIK). Kui lähtepunktis on kõnehetk, on tegemist ABSOLUUTSE ajaga.

Ma näen vanaema. Vanaema koob sokki. (olevik). Ma nägin vanaema. Vanaema kudus sokki. (minevik)“ (EKG 1995: 74)

Nii vene kui ka eesti keeles on verbide (pöördsõnade) paradigma sarnane. Mõlemas keeles eristatakse pöördsõna finiiitseid ja infiniitseid vorme (Külmoja jt 2003).

Pöördsõna finiiitse vormi omaduseks on esineda lauses iseseisva öeldisena. Finiiitsed pöördsõna vormid, erinevalt infiniitsetest vormidest, väljendavad morfoloogilisi kategooriaid, nt: *Ma käisin eile teatris.* (EKK 2000: 199)

Infiniitsed vormid normaaljuhul ei oma kindlat ja iseseisvat kohta lauses. Nad võivad jaguneda mitmesse rühma, mis tuleneb morfoloogiliste ja süntaktiliste pöördsõnade omadustest, nt: *Mõtelda on mõnus. Kübar kõlbab kanda.* (EKK 2000: 201–202)

Vene ja eesti keele ajavormid omavad suuri erinevusi, millele keskendutakse järgmistes peatükkides.

1.1. Vene keele ajakategooria

Vene keeles on kolm ajavormi: **preesens ehk olevik** (*настоящее время*), **preteeritum ehk minevik** (*прошедшее время*), **futuurum ehk tulevik** (*будущее время*), mis on tihedalt seotud tegusõnade aspektiga (Rozentall jt 1991; Külmoja jt 2003: 82–83).

Imperfektiivne aspekt (*несовершенный вид*) omab kolme ajavormi (olevik, minevik ja tuleviku liitvorm) ja vastab küsimusele *что делать? (mida teha?)*. Nende tegusõnadega väljendatud tegevus või olukord on ajaliselt jätkuv ja ei ole lõpetatud, nt *любить (armastama), видеть (nägeta), читать (lugema)*. Siia kuuluvad ka frekventatiivverbid, mis on moodustatud liidete *-ива-*, *-ыва-* abil, mis vastavad eesti

keeles liidetele *-le-*, *-skle-*, *-i-*, *-tse-*. Need väljendavad korduvat, jätkuvat või vähehaaval toimuvat tegevust: *раздумывать* (*mõtisklema*), *спрашивать* (*küsitama*), *укалывать* (*torkima*), *перелистывать* (*lehitsema*), *летать* (*lendlema*). (Savko 1999: 176–177; Šeljakin 2002: 132–137; Rozentall jt 1991: 286–288; Külmoja jt 2003: 87)

Perfektiiivne aspekt (*совершенный вид*) omab kahte ajavormi (*imperfekt ja futuurum*) ja vastab küsimusele *что сделать?* (*mida ära teha – lõpetatud tegevus*). Nende tegusõnade tegevus või olukord on ajaliselt määratud, täielikult lõrpev või lõppenud: *сказать* (*ütleva*), *спросить* (*küsimata*), *убежать* (*ära jooksmata*), *прочитать* (*läbi lugema*). Siia kuuluvad ka momentaanverbid, mille tegevus on ühekordne, ootamatu ja kestab vaid hetke ning moodustub liidete *-ну-* (*-ata-*, *-ahta-*) abil: *крикнуть* (*karjatama*), *вдохнуть* (*hingatama*), *ржкнуть* (*hirnahtama*). (Savko 1999: 176–177; Šeljakin 2002: 132–137; Rozentall jt 1991: 288–290; Külmoja jt 2003: 88)

1.1.1. Olevik

I. Savko (1999) järgi näitavad verbid olevikus tegevusi, mis toimuvad kõne ajal või pidevalt, regulaarselt ning väljendavad sellega lõpetamata tegevust. Nt:

Солнце светит, тает снег и ручьём бежит капель.

*Päike paistab, sulab lumi ja voolab vesi ojana.*¹

Oleviku vormi moodustatakse ainult imperfektiiivsete verbide tüvedele isikulise pöördelõpu lisamisega. Nii jaatavas kui eitavas lauses on ühesugune pöördelõpp, mille määrab pöördkond. (Päll jt 1962: 152–153).

¹ Teoreetilises kirjanduses sisalduvad venekeelsed näited on eesti keelde tõlgitud käesoleva bakalaureusetöö autori poolt, kui ei ole viidatud teisiti.

Tabel 1. Vene keele tegusõna olevikuvormid (Päll jt 1962: 153 järgi).

<i>читать</i> lugema		<i>смотреть</i> vaatama	
<i>я (не) читаю</i>	mina loen	<i>я (не) смотрю</i>	mina vaatan
<i>ты (не) читаешь</i>	sina loed	<i>ты (не) смотришь</i>	sina vaatad
<i>он, она (не) читает</i>	tema loeb	<i>он, она (не) смотрит</i>	tema vaatab
<i>мы (не) читаем</i>	meie loeme	<i>мы (не) смотрим</i>	meie vaatame
<i>вы (не) читаете</i>	teie loete	<i>вы (не) смотрите</i>	teie vaatate
<i>они (не) читают</i>	nad loevad	<i>они (не) стоят</i>	nad vaatavad

Oleviku vormis võib verbe kasutada nii mineviku (olevikuline ajalooline) kui ka tuleviku ajakategooria tähenduses. Nt:

Иду вчера по парку и вдруг вижу на земле птенца – Кõnnin eile töõda parki ning äkki märkan maas linnupoega. (Külmoja jt 2003: 83)

Сaja aasta pärast tuleme tagasi (Т) – Вернёмся через сто лет. (Päll jt 1962: 155)

1.1.2. Minevik

Mineviku vormis verbid näitavad tegevust, mis on toimunud enne kõnehetke ning on selleks ajaks juba lõppenud, nt:

Я писал письмо. – Ma kirjutasin kirja.

Я написал письмо. – Ma kirjutasin kirja valmis.

Mineviku vormi moodustamisel lisatakse infinitiivi tüvele sufiks (liide) *-л-*, nt: *писать* – *писал*, *смотреть* – *смотрел*, *слушать* – *слушал*. Verbidel puudub isikuline pöördelõpp, kuid ainsuses omavad nad soolist lõppu ning mitmus on *-и*-lõpuline nt (Šeljakin 1993: 157; Rozentall jt 1991: 297):

Tabel 2. Vene keele tegusõna minevikuvormid (Šeljakin 1993: 157 järgi).

мужской род meessugu	женский род naissugu	средний род kesksugu	множественное число mitmus
<i>прииёл</i>	<i>пришла</i>	<i>пришло</i>	<i>пришли</i>
<i>любил</i>	<i>любила</i>	<i>любило</i>	<i>любили</i>
<i>делал</i>	<i>делала</i>	<i>делало</i>	<i>делали</i>

Mõnele meessoovormi verbile (erandid) ei lisandu sufiks -л- : *вёз (sõidutas), умер (suri), нес (viis), берёз (hoolitses), грёб (sõudis), жёз (põletas), лез (ronis)* jt (Savko 1999: 187; Šeljakin 1993: 157–158).

1.1.3. Tulevik

Tuleviku vormis näitavad **verbid** tegevust, mis toimub peale kõnehetke, nt: *Если разговор перейдём границы дозволенного, я вас остановлю* (M. Kol'tsov). / Kui jutt läheb üle lubatud piiri, ma peatan teid. (Savko 1999: 187) Tuleviku vormid jagunevad liht- ja liitvormideks. Lihtvormid moodustatakse perfektivsete verbide abil, millele lisatakse isikuline lõpp. Pööramine toimub olevikumalli järgi (Päll jt 1962: 154)

Tabel 3. Vene keele tegusõna tuleviku lihtvorm, 1. pöördkond (Savko 1999: 187 järgi).

1. pöördkond	
<i>подписать</i> alla kirjutama	
<i>я подпишу</i>	mina kirjutatan alla
<i>ты подпишешь</i>	sina kirjutad alla
<i>он, она подпишет</i>	tema kirjutab alla
<i>мы подпишем</i>	meie kirjutame alla
<i>вы подпишете</i>	teie kirjutate alla
<i>они подпишут</i>	nad kirjutavad alla

Tabel 4. Vene keele tegusõna tuleviku lihtvorm, 2. pöördkond (Glazunova 1979: 129 järgi).

2. pöördkond	
<i>выучить</i> pähe õppima	
<i>я выучу</i>	ma õpin pähe
<i>ты выучишь</i>	sa õpid pähe
<i>он, она выучит</i>	ta õpib pähe
<i>мы выучим</i>	me õpime pähe
<i>вы выучите</i>	te õpite pähe
<i>они выучат</i>	nad õpivad pähe

Tuleviku liitvorm moodustatakse verbi *быть* (*olema*) ja infinitiivi imperfektiivse reaverbi abil: *я буду заниматься, ты будешь заниматься, он/она будет заниматься, мы будем заниматься, вы будете заниматься, они будут заниматься*. Antud kombinatsioonis ei ole verb *быть* (*olema*) oma tavapärasest olekus, vaid kaotab oma leksikaalse tähenduse ning hakkab määrama arvu ja pöördelist erinevust. (Savko 1999: 187–188) Nt:

В следующем году она будет заниматься художественной гимнастикой.

Järgmisel aastal ta **hakkab tegelema** iluvõimlemisega. (S.Ž.)²

² S.Ž tähistab näiteid, mis on moodustatud käesoleva bakalaureusetöö autori poolt.

1.2. Eesti keele ajakategooria, grammatilised ajad

Eesti keeles eristatakse kahte grammatilist aega: *preesens* ehk olevik ja *preteeritum* ehk minevik. Minevik omakorda jaguneb kolmeks: *imperfekt* (lihtminevik), *perfekt* (täisminevik) ja *pluskvamperfekt* (enneminevik).

1.2.1. Tulevik

Tulevikku ehk *futuurumit* eraldi grammatilise ajavormina eesti keeles ei eksisteeri. Kuid see ei tähenda, et tulevikku ei saaks väljendada. Eesti keeles väljendatakse seda verbide oleviku vormide ja abitegusõnadega *saama*, *hakkama*, *tulema*, *minema* olevikuvormidega. (Kitsnik 2004: 30) Nt:

*Pärast üheksanda klassi lõpetamist **hakkan** õppima gümnaasiumis. Homme **tuleb** kontrolltöö. Millal **tuleb** lõpupidu?*

Et tegemist on tulevikuga, aitavad aru saada lausesse lisatud sõnad *homme*, *järgmisel nädalal*, *varsti vms*. Nt:

*Olen **järgmisel nädalal** spordilaagris. **Homme** kirjutan terve päev kirjandit.*

Samuti võib eristada tulevikuvormi ainsuse omastava ja mitmuse nimetava käände järgi.

Nt: *Ostan endale **uue koolikoti**. Ostan endale **uued kingad**. **Võrdle:** Ostan endale **uut koolikotti**. Ostan endale **uusi kingi**.* (Kitsnik 2004: 30)

1.2.2. Olevik

Olevik ehk *preesens* on pöörsõna finiiitne ajavorm, mis väljendab tegevuse toimumist kõnehetke suhtes mitteminevikulisel ajahetkel. Olevikuvormi kasutatakse hetkel toimuvate sündmuste kirjeldamiseks. Sündmus (või tegevus) veel kestab. Nt:

*Jüri **loeb** raamatut.*

Olevikuvormi abil moodustatakse ka tulevikku kirjeldavaid tegevusi, kui sündmushetk järgneb kõnehetkele. Nt:

*Jaan **ehitab** endale suvila. Mari **minevat** sügisel kooli.*

Eesti keeles puudub olevikul tunnus, kuid siiski on keeles säilinud mõned morfeemid, mida loetakse ajalooliseks oleviku tunnuseks: oleviku kesksõna tunnus *-v*, ainsuse 3. pöörde tunnus *-b*, mitmuse 3. pöörde tunnuses *-vad* sisalduv *-va* ning samuti umbisikulise tegumoe tunnusevariantides *-takse*, *-dakse* ja *-akse* sisalduv *-kse*. (EKK 2000: 213)

1.2.3. Minevik

Minevik ehk *preteeritum*

Eesti keeles eristatakse kolme minevikuvormi: lihtminevik, täisminevik ja enneminevik.

Lihtminevik ehk *imperfekt* moodustatakse *ma*-infinitiivi tüvest, millele lisatakse lihtmineviku tunnus ja pöördelõpp. Nt:

õppi/ma > õppi/si/n, õppi/s; hakka/ma > hakka/si/n, hakka/s. (Metslang jt 2003: 96)

Lihtminevik on kindla kõneviisi minevikuaeg ning väljendab sündmust, mis eelneb kõnehetkele ja pole olevikuga seotud (EKK 2000: 213). Nt:

Kolmapäeval sõitis Jüri linna. Kõigepealt läks ta ministeeriumi, siis käis raamatukogus ja astus sõbra poolt läbi. Õhtul tuli ta koju tagasi.

Jaatavas ja eitavas kõneliigis väljendub lihtminevik erinevalt. Eitavas kõnes avaldub lihtminevik mineviku kesksõna tunnuses *-nud* (isikulises tegumoes), või *-tud*, *-dud* (umbisikulises tegumoes). (EKK 2000: 213) Nt:

ei ela/nud, ei ela/tud, ei laul/dud.

Jaatavas kõnes eristatakse lihtmineviku tunnusel kolme kuju: *s*, *i* ja minevikutüvi, nt *ela/s/0, sa/i/me, tuli/me* (EKK 2000: 213).

Tabel 5. Eesti keele lihtmineviku vormid (Valmet jt 202–203, 209–210 järgi).

	ma- infinitiiv	jaatus	eitus
-si-	töötama elama kirjutama	töötasin elasin kirjutasin	ei töötanud ei elanud ei kirjutanud
-i- (e → i)	tulema pesema nägema	tulin pesin nägin	ei tulnud ei pesnud ei näinud
aa → ai oo → õi öö → õi ää → äi	saama jooma lööma jääma	sain jõin lõin jäin	ei saanud ei joonud ei lõõnud ei jäänud

Täisminevik ehk *perfekt* koosneb verbi *olema* kindla kõneviisi isikulise tegumoe olevikuvormist ja põhiverbi (isikulise või umbisikulise tegumoe) mineviku kesksõnast (EKK 2000: 215).

Nt: *olen elanud, oleme elanud, on elatud*

Täisminevik on kindla kõneviisi minevikuaeg, mis väljendab sündmushetke eelnemist mitteminevikulisele vaatlushetkele. Täisminevikku kasutatakse kõnehetkele eelnenud tegevuse vaatlemisel kõnehetke seisukohalt (oleviku minevikus).

Nt: *Näostki on näha, et oled kõvasti tööd teinud.*

Täismineviku vormi kasutatakse ka veel hilisema vaatlushetke seisukohalt (tuleviku minevikus). Nt:

Loodame, et pühapäeva õhtuks oled sa selle töö lõpetanud. (EKK 2000: 215)

Täisminevikku kasutatakse ka järgmistel juhtudel (Metslang jt 2003: 98):

- Sünniaja, esemete ja nähtuste tekkimise, linnade ja asutuste asutamise puhul kõnemoendil, nt *Ma olen sündinud 1. jaanuaril 1990.*
- Kokkuvõttena mingi ajavahemiku kohta, mille kestel sündmus on toimunud. Sündmuse täpset aega ei eeldata. Ta võib olla korduv. Nt: *Ma olen seda filmi näinud. Ma olen käinud Ameerikas. Kas mulle on helistatud?*
- Kõnemoendiks on tegevus lõppenud, kuid tagajärg ulatub olevikku. Nt *Me oleme tänaseks töö lõpetanud. Paistab, et Marina on tuba koristanud. Siin on käinud vargad. Ta on juba ära läinud.*

Enneminetik ehk pluskvamperfekt on samuti tegusõna liitaeg. Ta kirjeldab sündmusi, mis on toimunud enne minevikus toimunud kõnehetke (tegu on mineviku minevikuga).

Nt. *Näostki võis näha, et Mari oli kõvasti tööd teinud.*

Enneminetik moodustatakse verbi *olema* lihtmineviku vormide ja *nud*-kesksõna abil (EKK 2000: 215).

Tabel 6. Eesti keele enneminetiku moodustamisviis (EKK 2000: 215 järgi).

Jaatavad vormid	Eitavad vormid
ma olin ela/ nud	} ei olnud ela/ nud
sa olid ela/ nud	
ta oli ela/ nud	
me olime ela/ nud	
te olite ela/ nud	
nad olid ela/ nud	

1.3. Vahekokkuvõte

Üldises mõttes võib ajakategooriat vaadelda mõlemas keeles kui suhet verbi ja kõnehetke vahel, mille järgi saab teada, kas tegu on mineviku, oleviku või tulevikuga. Samas on võimalik mõlema keele ajakategooria grammatiliste vormide võrdluses sarnasuste kõrval välja tuua ka suuri erinevusi.

Vene keele grammatiline oleviku vorm vastab ka eesti keeles grammatilisele oleviku vormile. Olevikuvormis verbe võib mõlemas keeles kasutada nii mineviku kui ka tuleviku ajakategooria tähenduses. Eitava lause vorme moodustatakse peaverbi ning eitava sõna *ei* (eesti keeles) ja sõna *не* (vene keeles) abil. Mõlema keele eituse väljendus on ka järgmistes ajakategooriates (nii minevikus kui tulevikus) sarnane, kasutatakse sama moodustusmalli. Nt:

minevik: *не ходил* (vene keeles) – *ei käinud* (eesti keeles)

tulevik: *не пойдёт* (vene keeles) – *ei lähe* (eesti keeles)

Mineviku ja tuleviku vahel on eesti ja vene keeles suured erinevused. Kui vene keeles on üks grammatiline mineviku aeg, siis eesti keeles vastab sellele kolm eraldi mineviku aega. Tulevikku kui eraldi verbimorfoloogilist vormi eesti keeles ei esine, vene keeles aga on ta olemas ja jaguneb kaheks: liht- ja liitvormiks.

2. Õppevahendite tähtsus õppeprotsessis

Õpikutel on tänapäeva koolides kanda suur roll. Nad on oluliseks vahendiks nii õpetamise kui ka õppimise seisukohalt. Hea õpiku abil on kergem nii õpetada kui ka omandada uut õppetükki. Kuid kindlasti ei ole õpik ainuke õppevahend koolis. Lisaks kasutatakse ka õpikuid toetavaid õppevahendeid, mis on abiks nii õpetajale kui ka õppijale.

Riiklikes õppekavades esitatakse õppe eesmärgid, oodatavad õpitulemused, hindamise tingimused ja kord ning nõuded õppekeskkonnale, õppe ja kasvatus korraldusele, kooli lõpetamisele ja kooli õppekavale. Iga kool koostab õppekava ise, võttes aluseks riikliku õppekava. (EST)

Õpikud, töövihikud ja teised õppematerjalid valib õpetaja, lähtudes haridusministri määrusega kinnitatud riiklikule õppekavale vastavate õpikute, töövihikute ja tööraamatute nimekirjast. (EST)

Põhikooli eesti keele õpetusega taotletakse, et õpilane omandab eesti keele tasemel, mis rahuldab olulisemad igapäevaelu suhtlemisvajadused nii kõnes kui kirjas (RÕK):

- 1) omandab suhtlemiseks vajalikud olulisemad grammatikareeglid ja rakendab neid teadlikult nii kõnes kui kirjas;
- 2) omandab suhtlemisjulguse ja -valmiduse;
- 3) õpib tundma, mõistma ja hindama eesti kultuuri püsiväärtusi, olulisemaid ajaloo fakte, rahva tavasid ja kombeid;
- 4) huvitub kaasaegsest ühiskondlikust ja kultuurielust, rikastab selle kaudu oma teadmisi, mõtte- ja tundemaailma.

Õppevahendite kasutamisega alustatakse juba lasteaedades, kus õpikuid asendavad tavaliselt lasteaiaõpetaja poolt ise koostatud meetoodilised materjalid ja tunnid on üles ehitatud mängudele. Mängudes kasutatakse pilte, fraase, salme, erinevaid laule ja rütme.

Eelkooliealiste laste metoodiline õpetamine loob hea alusbaasi tulevasteks kooliaastateks, teadmiste omandamiseks ning õpioskuste täiendamiseks.

Terve kooliaja jooksul puutub õppija kokku paljude erinevate õpikutega, mis kõik on loodud kindla eesmärgiga – aidata õppijal teadmisi omandada ning toetada õpetajat õpetamise protsessis. Silmapaistvad õpikud jäta kindlasti jälje õpetusse, mõnikord isegi sedavõrd, et nende mõjul võib kujuneda oma kindel õpetamise paradigma. Muidugi ei teki õpikud kunagi tühjale kohale, vaid lähtuvad õppekavast, laiemas plaanis kindlasti ka ühiskonnas valitsevatest väärtushinnangutest ning kõige lõpuks autori isikupärast ja tõekspidamistest. (Ehala 2011: 29)

3. Ajakategooria käsitus vene õppekeelega koolide 7.–9. klassi õppevahendites

Tänapäeval on keele õppimise jaoks palju erinevaid meetodeid ja õppevahendeid, mis toetavad keeleõpet erinevatel tasemetel.

Riikliku õppekava järgi alustatakse esimeses kooliastmes (1.–3. klass) võõrkeele õppimist läbi lihtsamate suhtlussituatsioonide (nt lühidialoog, keelemäng, laulumäng). Pöördsõnade lõpud, pöördevormid olevikus ja minevikus; jaatav ja eitav kõne; käskiva kõneviisi 2. pööre, tegevusnimed omandatakse kontekstis. (RÕK)

Teises kooliastmes (4.–6. klass) lisanduvad keeleõppesse lugemine ja kirjutamine, mille abil õpitakse tuletama sõnade ja väljendite tähendusi. Areneb keelevahendite kasutamise oskus ja vormitunnetus. Grammatikaõppes käsitletakse tüvevariantide kasutamise aegade ja kõneviiside moodustamisel: minevik, käskiv ja tingiv kõneviis, umbisikulise tegumoe kasutus, tegevusnimede kasutus, ühend- ja väljendverbid ning sagedasemate tegusõnade rektsioon. (RÕK)

Kolmandas kooliastmes (7.–9. klass) õpitakse lisaks harjumuspärastele tööle õppevahenditega kasutama mitmesuguseid teatmeteoseid, lugema ilukirjandus-, teabe-, tarbe- ja meediatekste. Õpilane õpib andma suulisi ja kirjalikke hinnanguid nähtule, loetule, kuulatule, kogetule. Kirjutamisel keskendutakse eri tekstiliikide otstarbele (loovtöö, avaldus, CV, kiri, teade, reklaam jm) ja kirjutatu õigekeelsusele.

Igapäevaeluks vajalikud suhtlusoskused hõlmavad peale olmesuhtluse ka suhtlust eri tüüpi asutustes. Grammatikas leiavad käsitlemist pöördsõnade süsteemne kasutus, kõneviisid, kesksõnad, tegumood, pöördsõnade käändelised vormid ja rektsioon. (RÕK)

Käesoleva bakalaureusetöö uurimisobjektiks on eesti keele õppevahendid, mis on kasutusel praegustes vene õppekeelega koolides, kus uue programmi järgi hakatakse

eesti keelt õppima ja õpetama juba esimeses klassis. Uurimustöö on valminud Tartu Vene Lütseumis hetkel kasutuses olevate ning eelnevalt kasutatud õpikute valiku ning nende juurde kuuluvate töövihikute põhjal.

Vaadeldavateks õppekomplektideks on:

1) A. Siiraku poolt koostatud õppekomplekt:

- Siirak, Aino 2008a. Eesti keele õpik vene õppekeelelega kooli 7. klassile (Tallinn, Koolibri); Siirak, Aino 2008b. Eesti keele töövihik vene õppekeelelega kooli 7. klassile (Tallinn, Koolibri)
- Siirak, Aino 2006a, Eesti keele õpik vene õppekeelelega kooli 8. klassile (Tallinn, Koolibri); Siirak, Aino 2006b, Eesti keele töövihik vene õppekeelelega kooli 8. klassile (Tallinn, Koolibri)
- Siirak, Aino 2009a Eesti keele õpik vene õppekeelelega kooli 9. klassile (Tallinn, Koolibri); Siirak, Aino 2009b Eesti keele õpik vene õppekeelelega kooli 9. klassile (Tallinn, Koolibri)

2) ILO kirjastuse poolt välja antud õppekomplekt:

- Krall jt 2004a. Eesti keele õpik vene õppekeelelega kooli 7. klassile (Tallinn, ILO); Krall jt 2004b. Eesti keele töövihik vene õppekeelelega kooli 7. klassile (Tallinn, ILO)
- Krall jt 2004c. Eesti keele õpik vene õppekeelelega kooli 8. klassile (Tallinn, ILO); Krall jt 2004d. Eesti keele töövihik vene õppekeelelega kooli 8. klassile (Tallinn, ILO)
- Kitsnik 2004a. Eesti keele õpik vene õppekeelelega kooli 9. klassile (Tallinn, ILO); Kitsnik 2004b. Eesti keele töövihik vene õppekeelelega kooli 9. klassile (Tallinn, ILO)

3.1. Aino Siiraku õppekomplekt

3.1.1. Seitsmenda klassi õppekomplekt (Siirak 2008a, 2008b)

Õpiku sisu on rohkem kirjandusliku iseloomuga. Õpik koosneb kaheksast peatükist ning iga peatükk sisaldab endas viis kuni kuus alapeatükki. Sinna on kogutud ilukirjanduslikud ja populaarteaduslikud tekstid, kuulutused, mitmesugused teadaanded, laulud, teatrikavad, maakaardid ning paigutatud ka tekstid klassiväliseks lugemiseks. Väga palju on kasutatud dialooge. Esineb nii valmis kahekõnet kui ka ette antud väljendeid, mille põhjal moodustatakse vestlus. Grammatikale keskendutakse vähe. Ühes peatükis on grammatikale pühendatud ainult üks alapeatükk.

Ajakategooriat käsitletakse selles õpikus põgusalt. Põhiliselt on pööratud tähelepanu tegusõnadele ja nende põhivormidele nt *ma-infinitiiv*, *da-infinitiiv* ja *kindla kõneviisi oleviku ainsuse 1. pöörde*. Ära on toodud ka nendest moodustatavad teised vormid:

- *ma-infinitiivi* tüve järgi moodustame lihtmineviku jaatavad vormid
- *da-infinitiivi* tüve järgi moodustame lihtmineviku eitava vormi; käskiva kõneviisi mitmuse 2. pöörde.
- oleviku tüvest moodustame oleviku jaatavad ja eitavad vormid; tingiva kõneviisi oleviku; käskiva kõneviisi ainsuse 2. pöörde. (Siirak 2008a: 27)

A. Siiraku 2008. aasta 7. klassi õpikus on ajakategooriat vähesel määral mainitud juba esimeses peatükis. Autori poolt on välja toodud sõna *pidama* mitmekülgsus, vt tabel 7:

Tabel 7. Tegusõna *pidama* tähendus, pööramine olevikus ja lihtminevikus (Siirak 2008: 26).

Olevik		
ma pean küsima	ma pean küülikuid	ma pean sünnipäeva
ta peab vastama	ta peab kitsi	ta peab jõulusid
nad ei pea sõitma	nad ei pea loomi	nad ei pea vastlapäeva
Lihtminevik		
ma pidin ootama	ma pidasin kanu	ma pidasin päevikut
ta pidi ära minema	ta pidas lehmi	ta pidas dieeti
nad ei pidanud võistlema	nad ei pidanud sigu	nad ei pidanud talu

Tabelile järgneb harjutus, kus on vaja kasutada sõna *pidama* lihtmineviku sobivas vormis. Nt (Siirak 2008a: 26):

Sa ... ju mulle helistama! Kes ... täna raha tooma? Nad ... plaani, kuhu koolivaheajal sõita. Kõik ... Kristjanit targaks noormeheks, ainult mina ei Loodusõpetuse tunnis ma ... loetlema kõiki Eesti metsades kasvavaid seeni.

Lisaks on samas peatükis veel üks lihtminevikku puudutav harjutus (Siirak 2008a: 28):

Nt: Pane laused lihtmineviku (ajavormi) eitavasse vormi.

1. Kehalise kasvatuses tunnis me võimlesime ja viskasime palli. 2. Õpetaja näitas, kuidas palli tehniliselt õigesti ja võimalikult kaugele visata. 3. Õpetaja visatud pall lendas kaugele. 4. Mina ootasin oma järjekorda.

Ajavormide kasutamist puudutavaid harjutusi leiab õpiku neljandast ja viiendast peatükist. 5. peatüki ülesandes on vaja öelda tegusõna põhivorme, kirjutada vihikusse oleviku ja lihtmineviku jaatavad ning eitavad vormid ainsuse 3. pöördes. Antud on ainult sõnühendid, nt (Siirak 2008a: 126):

Ta pakub (ei paku) abi; ta pakkus (ei pakkunud) abi.

Tervist rikkuma, diagnoosis kahtlema, hambaarsti kartma, hambaklambreid kandma, valu taluma, valu pärast nutma, hammast torkima, silmaarstiks õppima jms.

Sarnase ülesehitusega harjutuse võib leida ka kuuendast peatükist.

Viimases, kaheksandas peatükis on grammatika ja sõnavara kordamisele pühendatud 16 lehekülge, olevikku ja lihtminevikku puudutavaid ülesandeid on kaks. Need väikesed ülesanded on olemuselt sarnased eespool mainitutega. Õpikuga samasse komplekti kuuluvas töövihikus on põhiliselt grammatikateemasid kinnistavad ülesanded. (Siirak 2008b)

3.1.2. Kaheksanda klassi õppekomplekt (Siirak 2006a, 2006b)

2006. aastal ilmus Aino Siiraku 8. klassi õpik vene õppekeelegraafikule, mis sisaldab endas üheksat peatükki. Igas peatükis on omakorda viis alapeatükki, millest üks on pühendatud grammatikale.

Raamatu alguses on toodud tabel kordamiseks. Kordamise teemaks on *nud*-vormi moodustamine ja kasutamine. Tuletatakse meelde, et *nud*-vorm moodustatakse *da*-tegevusnime tüvest. Kasutatakse lihtminevikku eitavas kõnes (*ma laulsin/ei laulnud*) ja täismineviku moodustamisel (*ta on laulnud*). Tuuakse näiteid (Siirak 2006: 9):

Tabel 8. *nud*-vormi moodustus ja kasutus (Siirak 2006a: 9).

<i>ma</i> -tegevusnimi	<i>da</i> -tegevusnimi	lihtminevik	täisminevik
kõndima	kõndi /da	ei kõndi + nud	nad on kõndinud
märkama	märğa /ta	ei märğa + nud	me oleme märğanud
aitama	aida /ta	ei aida + nud	ta on aidanud
vihkama	viha /ta	ei viha + nud	ma olen vihanud
välja viskama	välja visa /ta	ei visa + nud välja	olete välja visanud
pesema	pes /ta	ei pes + nud	sa oled pesnud

Kordamisel on vaja meelde tuletada täismineviku jaatavat vormi. 7. klassi õpikut analüüsides selgus, et seda teemat õpikus ei käsitletud. Võib oletada, et teema läbiti eelnevatel õppeaastatel.

Teises alapeatükis tuleb juttu täismineviku moodustamisest ja kasutusest koos näidetega. Teema kinnistamiseks järgneb reeglile mitu erinevat nii suulist kui ka kirjalikku harjutust. Mõned näited täismineviku teemalistest harjutustest (Siirak 2006a: 14, 15, 18):

1. Loe ja jäta meelde.

Ma olen mitu korda klassivanem olnud. Kas oled kunagi seinalehe toimetaja olnud? Ta on tihti kooli õpilasomavalitsuse töös osalenud.

2. Võrdle. Jätka oma näidetega.

LIHTMINEVIK	TÄISMINEVIK
Me valisime eile klassivanema.	Me oleme teda korduvalt klassivanemaks valinud.
Sel suvel matkas ta Saaremaal.	Ta on tihti Saaremaal matkanud.

3. Kirjuta laused täisminevikus.

Nad hääletasid üksmeelselt otsuse poolt. Nad jätkasid alustatud tööd. Me jätkasime jalgsimatku ka pärast koolivaheaega.

Järgnevates peatükkides ajakategooria teemat ei käsitleta. Tähelepanu all on *ma-* ja *da-*tegevusnime kasutamine. Tegeldakse ka käändsõnadega, kus rõhutatakse omadussõna ja nimisõna mitmust.

3.1.3. Üheksanda klassi õppekomplekt (Siirak 2009a, 2009b)

9. klassi õpikus (Siirak 2009) on kuus peatükki ja nagu eelmisteski õpikutes on grammatikaosale igas peatükis pühendatud ainult üks alapeatükk.

Grammatilise ajakategooria käsitlese võib leida juba esimese peatüki viimasest alapeatükist (Siirak 2009a: 32). Alustatakse mineviku kesksõnadest (*причастия прошедшего времени*). Palutakse tähelepanu pöörata *nud*-kesksõna moodustamisele ja kasutusele, nt: *teesel/da* → *teeselnud, ei teeselnud, on teeselnud, ei ole teeselnud*;

viha/ta → *vihanud, ei vihanud, olen vihanud, ei ole vihanud, puha/ta* → *puhanud, ei puhanud, on puhanud, ei ole puhanud*. Peaaegu igas peatükis on grammatilisele ajale pühendatud palju erinevaid harjutusi, kus rõhutatakse minevikuajade erinevust, nt (Siirak 2009a: 140):

- **Jätkake kolme oma näitega.**

Lihtminevik

Veel möödunud aastal mängisin ma tennist.

Kaks aastat tagasi laulsime ka kooris.

Täisminevik

Ma olen tennist mänginud juba kolm aastat.

Me oleme iluvõimlemisega viis aastat tegelnud.

Enneminivik

Ma olin juba viis aastat tennist mänginud, kui pääsesin võistlusele.

Sain õelt teada, et nad olid ka enne iluvõimlemisega tegelnud.

9. klassi õpikus keskendutakse palju tegusõnadele, nende põhivormidele, astmevaheldusele, isikulise ja umbisikulise tegumoe moodustamisele ja kasutusele. Põhjalikult on välja toodud minevikuajade moodustamise mehhanism ja kasutus. Tähelepanu võib pöörata sellele, et lihtmineviku, täismineviku ning enneminiviku kasutamisevõimalustest on kirjutatud vene keeles.

Õpikuga kaasas olev töövihik aitab teemast paremini aru saada täiendavate harjutuste abil (Siirak 2009b).

3.2. Kirjastuse ILO õppekomplekt

3.2.1. Seitsmenda klassi õppekomplekt (Krall jt 2004a, Krall jt 2004b)

Ilo kirjastuse poolt välja antud õpikud erinevad A. Siiraku omadest nii välimuselt kui ka sisult. Selles õpikus on 16 peatükki, igal peatükil on oma teema, mida käsitletakse. Kõik peatükid koosnevad omakorda viiest alapeatükist, millest üks on pühendatud grammatikale.

Kohe alguses, esimeses peatükis on grammatika teemaks lihtmineviku kasutamine ja moodustamine. Mainitakse, et lihtminevikku saab kasutada tavaliselt siis, kui jutustatakse konkreetsest sündmusest või ajast. (Krall jt 2004a: 10–11) Nt:

*Eile **pidasin** ma oma sünnipäeva. **Sain** 15aastat vanaks. Eelisel nädalal **kinkis** ema mulle jalgratta.*

Lihtminevik moodustatakse tunnuse *-si* *-(i)s* ja tunnuse *-i* abil, ning eitava vormi moodustamiseks kasutatakse sõna *ei* ja *nud*-vormi abi, nt (Krall jt 2004a: 11):

<i>ela/ma</i>	<i>ma ela/si/n</i>	<i>ei ela/nud</i>
<i>and/ma</i>	<i>me and/si/me</i>	<i>ei and/nud</i>
<i>jõud/ma</i>	<i>ta jõud/is</i>	<i>ei jõud/nud</i>
<i>saat/ma</i>	<i>ta saat/is</i>	<i>ei saat/nud</i>
<i>tööta/ma</i>	<i>ta tööta/s</i>	<i>ei tööta/nud</i>
<i>kadu/ma</i>	<i>ta kadu/s</i>	<i>ei kadu/nud</i>
<i>ole/ma</i>	<i>ma ol/i/n</i>	<i>ei ol/nud</i>
<i>pane/ma</i>	<i>me pan/i/me</i>	<i>ei pan/nud</i>

Välja on toodud verbi *minema* eripära:

<i>mine/ma</i>	<i>ma läksi/n</i>	<i>ei läi/nud</i>
----------------	-------------------	-------------------

Ja ka muude verbide tüvemuutuste eripära:

<i>saa/ma</i>	<i>ma sai/n</i>	<i>ei saa/nud</i>
<i>joo/ma</i>	<i>sa jõi/d</i>	<i>ei joo/nud</i>
<i>jää/ma</i>	<i>ta jäi</i>	<i>ei jää/nud</i>
<i>söö/ma</i>	<i>me sõi/me</i>	<i>ei söö/nud</i>

Teema kinnistamiseks leiab õpikust harjutuse, kus tuleb etteantud tekstis ära tunda kõik tegusõnad, mis väljendavad minevikus toimunud tegevust ning kirjutada need tunnuste järgi vihikusse kahte eri tulpa (Krall jt 2004a: 11).

Paralleelselt on samal teemal harjutused ka õpiku juurde kuuluvas töövihikus (Krall jt 2004b: 3). Mõned harjutuse näited:

- **Muuda lauseid näite järgi. Kasuta lihtminevikku.**

*Sõber **kutsu** mind sünnipäevale. Sõber **kutsus** mind sünnipäevale.*

*Ta **saadab** mulle ilusa kutse. Ta **saatis** mulle ilusa kutse.*

- **Täida lüngad lihtminevikus.**

*Sünnipäevaks **valmistusin** (valmistuma) ma kaua. Kõigepealt ma
(otsustama), keda külla kutsuda.*

Samas peatükis pööratakse tähelepanu ka verbide muutumisele, mis on seotud astmevaheldusega. Seda on näha järgmises tabelis, nt (Krall jt 2004a: 15):

Tabel 9. Astmevahelduslike verbide muutumine olevikus ja lihtminevikus (Krall jt 2004a: 15).

<i>ma-</i> infinitiiv	<i>da-</i> infinitiiv	olevik	lihtminevik	
1. õppima kukkuma pakkima	õppida kukkuda pakkida	õpib kukub pakib	õppis kukkus pakkis	Sarnased on <i>ma-</i> <i>ja da-</i> infinitiiv ning lihtminevik
2. saatma veetma lootma	saata veeta loota	saadab veedab loodab	saatis veetis lootis	
3. lendama kordama tõmbama	lennata korrata tõmmata	lendab kordab tõmbab	lendas kordas tõmbas	Sarnased on <i>ma-</i> infinitiiv, olevik ja lihtminevik
4. hüppama ruttama hakkama	hüppata rutata hakata	hüppab ruttab hakkab	hüppas ruttas hakkas	
5. viskama oskama suhtlema	visata osata suhelda	viskab oskab suhtleb	viskas oskas suhtles	
6. võtma nutma katma	võtta nutta katta	võtab nutab katab	võttis nuttis kattis	Sarnased on <i>da-</i> infinitiiv ja lihtminevik

Lihtmineviku teema jätkub järgmises peatükis umbisikulise tegumoe kasutamisega, nt (Krall jt 2004a: 19):

Tegija ei ole teada

Esimene auto **leiutati** Saksamaal. Esimene raudtee **avati** Suurbritannias.

Tegija on teada.

Esimese auto **leiutasid** saksa teadlased. Esimese raudtee **avasid** inglased.

Kaheksandas peatükis tuleb juttu täismineviku moodustamisest ja kasutamisest ning paremaks mõistmiseks vaadeldakse seda paralleelselt lihtminevikuga. Nt (Krall jt 2004a: 68):

Täisminevik väljendab tegevust, mis toimus minevikus, kuid on seotud olevikuga ja võib jätkuda tulevikuski, nt:

Ma olen sündinud 1990. a. (Elan praegugi)

Me oleme spordikoolis käinud kolm aastat. (Hakkasin käima kolm aastat tagasi, käin praegu ja ka tulevikus.)

Paberi on leiutanud hiinlane Csai Lun. (Paber on praegu olemas.)

Lihtminevik väljendab samuti minevikus toimunud tegevust, mis on aga harilikult seotud konkreetse ajamomendiga, nt:

Pärast kooli lõpetamist (millal?) kolisin maale elama.

Lõpetasin spordikooli kolm aastat tagasi (millal?).

Paberi leiutas hiinlane Csai Lun 105.a (millal?).

Reeglite selgitamisele järgnevad mitmed teemakohased harjutused: tekstülesanne, kus tuleb leida kõik täismineviku ja lihtmineviku vormid ning põhjendada nende kasutamist, kuulamisülesanne, kus tuleb kuulata laused oleviku vormis ja muuta neid, kasutades kas lihtminevikku või täisminevikku.

7. klassi õpikus on teemat kinnistavaid harjutusi vähe, keskendutakse kuulamis-, jutustamis- ja lugemisülesannetele. Selle puuduva osa katab ära õpiku juurde kuuluv töövihik, mis on sisult mahukam kui Siiraku poolt väljaantud komplektis olevast. Töövihikus on samuti harjutused välja toodud õppetükkide kaupa ning seda kasutatakse paralleelselt õpikuga.

3.2.2. Kaheksanda klassi õppekomplekt (Krall jt 2004c, Krall jt 2004d)

Kralli jt (2004c) poolt koostatud õpikus on 13 peatükki. Sarnaselt seitsmenda klassi õpikule jaguneb iga peatükk viieks alapeatükiks, millest üks on pühendatud grammatikale. Igal peatükil on eraldi teema.

Ilo kirjastuse 8. klassi õpikus tuuakse grammatilise ajakategooria teema sisse neljandas peatükis täismineviku moodustamisena umbisikulise tegumoe kaudu, nt *on ehita/tud – ei ole ehita/tud, on saade/tud – ei ole saade/tud, on teh/tud-ei ole teh/tud*. Umbisikulise tegumoe täisminevikku saab kasutada tegevuse väljendamiseks, mis on juba toimunud ja millest momendil räägitakse ja tegija ei ole teada. Nt (Krall jt 2004c: 36):

Pharose tuletorn on ehitatud kolmeosalisena.

Teadlased arvavad, et sfinks ei ole valmistatud 2500 aastat eKr.

Õpitu kinnistamiseks järgnevad kolm harjutust. Umbisikulise tegumoe õppimist jätkatakse ka viiendas peatükis, kus vaadeldavaks ajavormiks on olevik. Seda kasutatakse siis, kui räägitakse tegevusest olevikus või tulevikus ilma tegijat nimetamata. Tunnuseks on *-takse, -dakse* või *-akse* ja eituses on *-ta* või *-da*. Nt (Krall jt 2004: 42):

<i>õpi-takse</i>	<i>ei õpi-ta</i>
<i>laul-dakse</i>	<i>ei laul-da</i>
<i>juu-akse</i>	<i>ei joo-da</i>
<i>süü-akse</i>	<i>ei söö-da</i>
<i>näha-kse</i>	<i>ei näh-ta</i>

Õpiku juurde kuulavas töövihikus on antud samuti umbisikulise tegumoe harjutusi olevikus, nt (Krall jt 2004d):

- Kirjuta tekst ümber umbisikulise tegumoe olevikus. NB! Omastav kääne muutub umbisikulises tegumoes nimetavaks.

Võtame ühe tordi. / Võetakse üks tort.

Grammatilisele ajakategoriale selles õpikus eraldi tähelepanu ei pöörata. Ajavorme korratakse paralleelselt umbisikulise tegumoe õppimisega. Palju tähelepanu pööratakse lause ehitusele, soovi, sündmuste järjestuse, tõenäosuse, hinnangu ja veendumuse sõnastamisele erinevate abisõnade ja väljendite kasutamisele. Nii õpikus kui ka töövihikus on palju lauseehituse ülesandeid.

3.2.3. Üheksanda klassi õppekomplekt (Kitsnik 2004a, Kitsnik 2004b)

Üheksanda klassi õpikus on kuusteist peatükki, mille sisu on sarnane sama kirjastuse poolt eelnevalt välja antud seitsmenda ja kaheksanda klassi õpikutele.

Esimeses peatükis on põhjalik ülevaade lihtmineviku grammatika, kasutamisevõimaluste, jaatava ja eitava vormi moodustamisviiside kohta koos näidetega, nt (Kitsnik 2004a: 12):

vaata/ma > ma vaata/si/n, sa vaata/si/d, ta vaata/s, ma vaata/si/me, te vaata/si/te, nad vaata/si/d, ei vaada/nud.

ole/ma > ma ol/i/n, sa ol/i/d, ta ol/i, me ol/i/me, te ol/i/te, nad ol/i/d, ei ol/nud.

Tähelepanu on pööratud sõna *pidama* moodustamisele. Sõnal *pidama* on nii *i-* kui ka *si-* lihtminevik. Täheanduses *kohustatud olema* on *i-*liiteline lihtminevik, nt: **siis** *ma pidi/n, sa pid/i/d, ta pidi, me pidi/me, te pidi/te, nad pidi/d; ma, sa, ta, me, te, nad ei pida/nud.* Ülejäänud juhtudel on *si-*liiteline lihtminevik: *ma pida/si/n, sa pida/si/d, ta pida/s, me pida/si/me, te pida/si/te, nad pida/si/d; ma, sa, ta, me, te, nad ei pida/nud.* Toodud on ka lause näited (Kitsnik 2004a: 12–13):

*Ma **pidin** ostma uue seljakoti, sest vana oli katki.*

***Pidasin** reisirõivade ostu sünnipäeva.*

Teema kinnistamiseks on samas õppetükis üks harjutus. Samuti on õpikuga ühte komplekti kuulavas töövihikus ülesanne, mis on sisult väga mahukas ja hõlmab endas mitut erinevat teemavaldkonda: ilm, toit, loomad. Õpilastel on vaja sulgudes olevaid verbe kasutada lihtminevikus, nt (Kitsnik 2004b: 5–6):

Teel (päästma)..... ta mitu kängurupoega, kes ei (oskama)..... ujuda. Aafrikas (toituma)..... mangodest ja ananassidest, poest (ostma)..... juurde vaid leiba ja maisiputru. Mõnikord (nägema)..... ta ka suuri ahvikarjasid, mille hulka on väga ohtlik sattuda.

Õpiku teisest peatükist leiab reeglistiku tuleviku väljendamise kohta. Kuna eesti keeles ei ole tuleviku grammatilist vormi, siis tutvustatakse selle erinevaid väljendamisvõimalusi. Selgitamisel kasutatakse tegusõnade *hakkama, tulema, minema, saama* olevikuvorme, nt (Kitsnik 2004a: 30):

*Viie minuti pärast **hakkame** filmi vaatama. Homme **tuleb** kontrolltöö. Ma **saan** sellel aastal 16aastaseks.*

Ja abisõnu *homme, järgmisel nädalal, varsti vms*, nt

***Homme** kirjutan terve päev kirjandit. Olen **järgmisel nädalal** spordilaagris.*

Selle teema kinnitamiseks õpikus ei ole harjutust ja õpiku juurde kuuluva töövihikus saab leida vaid ühe tõlkeharjutuse, nt (Kitsnik 2004b: 18):

- **Tõlgi eesti keelde. Kasuta sõna tulema, hakkama või saama.**

Скоро школьные каникулы. Завтра будет контрольная работа. Я надеюсь, что зима не будет очень холодной. На каникулах я каждый день буду ходить в кино.

Viiendas peatükis käsitletakse täismineviku grammatikaseletust. Õpitakse ajavormi moodustamist abisõna olema abil, mis on olevikus ning põhitegusõna on täisminevikus **nud-** vormis (sama, mis lihtmineviku eitav vorm), nt (Kitsnik 2004a: 63):

*ma **olen** hakkama **saanud**, sa **oled** hakkama **saanud**, ta **on** hakkama **saanud**, me **oleme** hakkama **saanud**, te **olete** hakkama **saanud**, nad **on** hakkama **saanud**;
ma, sa, ta, me, te, nad **ei ole** hakkama **saanud**.*

Ning kaks kasutusvõimalust:

1. kui räägitakse mineviku faktidest üldiselt ja täpne aeg pole oluline, nt
Ma olen palju kordi uues kaubanduskeskuses käinud.
2. kui räägitakse tegevusest, mis algab minevikus ja kestab ka praegu, nt
Ma olen juba poolteist aastat ratta jaoks raha kogunud.

Järgnevat ajakategooria käsitlemist võib leida kaheksandas peatükis, mis puudutab oleviku ja lihtmineviku kasutamist läbi umbisikulise tegumoe. Üheteistkümnendast peatükist saab ülevaate ennemineviku reeglistiku üle. Enneminevikuga saab väljendada tegevust, mis eelneb lihtminevikus väljendatud tegevusele. Tavaliselt kasutatakse liitlauses, kus ühes lausepooles on lihtminevik ja teises enneminevik, nt (Kitsnik 2004a: 136):

Kui ma bussipeatusesse jõudsin (lihtminevik), oli buss juba ära sõitnud (enneminevik).

Tahtsin (lihtminevik) avada eesti keele õpiku, aga märkasin (lihtminevik), et olin selle koju unustanud (enneminevik).

Enneminevik moodustatakse lihtminevikulises vormis oleva abisõna *olema* abil ja põhitegusõna on *nud*-vormis, nt (Kitsnik 2004a: 136):

ma olin ära sõitnud, sa olid ära sõitnud, ta oli ära sõitnud, me olime ära sõitnud, te olite ära sõitnud, nad olid ära sõitnud;

Reeglistikule õpikus järgneb harjutus ennemineviku kohta. Selle teema kinnitamiseks on õpiku juurde kuulavas töövihikus harjutus, milles on vaja parandada vead ning asendada ühes lausepooles lihtminevik enneminevikuga, nt (Kitsnik 2004b: 103):

Poiss kuulas öösel plaati, mille sõbralt laenas./ Poiss kuulas plaati, mille oli sõbralt laenanud.

Üheksanda klassi õpikus on lisaks grammatilisele ajakategooriale käsitletud ka sidesõna, järgarvsõna ja põhiarvsõna käänamist ning omadussõna võrdlusastmeid. Tähelepanu pööratakse tagasõnadele *külge, küljes, küljest; kaasa, kaasas; sekka, seas, seast; hulka, hulgas, hulgast; kätte, käes, käest.*

Kokkuvõte

Käesoleva bakalaureusetöö üheks eesmärgiks oli anda võrdlev ülevaade eesti ja vene keele ajakategoriast. Tavapärasest mõttest on aeg pöörsõna kategooria, mida saab vaadelda mõlemas keeles kui suhet verbi ja kõnehetke vahel, mille järgi saab teada, kas tegu on mineviku, oleviku või tulevikuga. Selgus, et mõlema keele ajakategooria grammatiliste vormide võrdluses on nii sarnasusi kui ka erinevusi. Mõlemas keeles eristatakse nii finiiitseid kui ka infiniitseid vorme. Nagu eespool öeldud, vastab vene keele grammatiline oleviku vorm ka eesti keeles grammatilisele oleviku vormile. Mõlemas keeles võib oleviku vormis verbiga väljendada nii minevikulist kui ka tulevikulist ajakategooria tähendust. Mõlemas keeles on eitavad sõnad *ei* (eesti keeles) ja *не* (vene keeles), mida kasutatakse eitava lause moodustamisel.

Suuremad erinevused tulevad sisse grammatilise mineviku- ja tulevikuvormi vaatlemisel. Kui vene keeles on üks grammatiline mineviku aeg, siis eesti keeles vastab sellele kolm eraldi mineviku aega: liht-, täis- ja enneminevik. Vene keele minevikuvorm vastab eesti keeles lihtmineviku vormile. Täis- ja ennemineviku kasutus jääb eesti keelt võõrkeelena rääkijale sageli arusaamatuks, sest nendele minevikuvormidele ei ole vene keeles vastavust.

Kui vene keeles on grammatiline tuleviku vorm, mis võib väljenduda nii liht- kui ka liitvormina, siis eesti keeles tulevikku kui verbimorfoloogilist vormi eraldi ei esine. Seda saab väljendada verbide oleviku vormide ja abitegusõnade *saama*, *hakkama*, *tulema*, *minema* olevikuvormidega. Et tegemist on tulevikuga, aitavad aru saada lausesse lisatud sõnad *homme*, *järgmisel nädalal*, *varsti jms*.

Teiseks ja põhieesmärgiks oli välja selgitada, kuidas ja kui palju käsitletakse ajakategooriat vene õppekeele koolidele mõeldud eesti keele õppevahendites 7.–9. klassile. Läbi viidud analüüs näitas, et Siiraku õppekomplektis on grammatilist ajavormi 7. klassi õpikus kajastatud väga vähesel määral. Juttu on ainult olevikust ja mineviku

ühest vormist – lihtminevikust. Välja on toodud lihtmineviku moodustamise viis, kuid tunnused jäetakse mainimata. Kirjastuse ILO õppekomplekti 7. klassi õpikus keskendutakse paralleelselt liht- ja täismineviku õpetamisele. Korralikult on välja toodud lihtmineviku tunnused (*si* -*(i)s* -*i*). Õpiku juurde kuuluv töövihik on sisult mahukam kui Siiraku poolt väljaantud komplektis. Töövihikus on harjutused õppetükkide kaupa, mis lihtsustab selle kasutamist.

8. klassi Siiraku õppekomplektis tuletatakse meelde *nud*-vormi moodustamist ning tegeletakse täismineviku moodustamisega. Teisi ajavorme ei käsitleta. Kirjastuse ILO õppekomplektis on välja toodud *tud*-vormi moodustamine ja kasutamine. Grammatilisele ajakategooriale ILO kirjastuse õpikus eraldi tähelepanu ei pöörata. Ajavorme korratakse paralleelselt umbisikulise tegumoe õppimisega. Mõlema õppekomplekti töövihikud omavad täiendavat rolli keele õppimises.

9. klassi õpikutes on mõlemas õppekomplektis põhjalik ülevaade grammatilise ajakategooria moodustamise ja kasutamise võimaluste kohta. Välja on toodud kõik ajavormid: olevik, liht-, täis- ning enneminevik. Erinevusena võib märkida, et ILO kirjastuse komplekt sisaldab ka reeglistikku tuleviku väljendamise kohta, mida Siiraku õppekomplektist ei leia.

Kuigi ILO kirjastuse poolt välja antud õppekomplektid tunduvad grammatilise ajakategooria käsitlemises põhjalikumad, õpetatakse hetkel Tartu Vene Lütseumis eesti keelt A. Siiraku poolt koostatud õppekomplekti järgi. Vesteldes kooliõpetajatega, võib õppekomplekti vahetamise põhjusena oletada liiga keerukaid ja mahukaid õpikutekste ning lastele keerukaks osutunud harjutusi.

Kirjandus

- EKG = Erelt, Mati, Reet Kasik, Helle Metslang, Henno Rajandi, Kristiina Ross, Henn Saari, Kaja Tael, Silvi Vare 1993.** Eesti keele grammatika II. Süntaks. Lisa: kiri. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut.
- EKK = Erelt, Mati, Tiiu Erelt, Kristiina Ross 2000.** Eesti keele käsiraamat. Teine, täiendatud trükk. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Ellis, Rod 1985.** Understanding Second Language Acquisition. Oxford University Press.
- Ehala, Martin 2011.** Emakeele õpetuse paradigmad, Eduard Vääri ja tema „Eesti keele õpik keskkoolile“. –Eesti keele ruum. EÕIK toimetused 6. Keeleteadlane Eduard Vääri. Artikleid ja bibliograafia. Tallinn: Tallinna Ülikool
- Glazunova = Глазунова, Г 1982.** Краткий справочник по грамматике русского языка (обобщающий курс 8–летней школы). Издание 2–е, исправленное и дополненное. Таллин: Валгус.
- Kitsnik, Mare 2004a.** Eesti keele õpik vene õppekeelelega kooli 9. klassile. Tallinn: По.
- Kitsnik, Mare 2004b.** Eesti keele töövihik vene õppekeelelega kooli 9. klassile. Tallinn: По.
- Krall jt = Krall, Ingrid, Kristi Saarso, Elle Sõrmus 2004a.** Eesti keele õpik vene õppekeelelega kooli 7. klassile. Tallinn: По.
- Krall jt = Krall, Ingrid, Kristi Saarso, Elle Sõrmus 2004b.** Eesti keele töövihik vene õppekeelelega kooli 8. klassile. Tallinn: По.
- Krall jt = Krall, Ingrid, Kristi Saarso, Elle Sõrmus 2004c.** Eesti keele õpik vene õppekeelelega kooli 8. klassile. Tallinn: По.
- Krall jt = Krall, Ingrid, Kristi Saarso, Elle Sõrmus 2004d.** Eesti keele töövihik vene õppekeelelega kooli 8. klassile. Tallinn: По.
- Külmoja jt = Кюльмоя, Ирина, Эда Вайгла, Майе Солль 2003.** Краткий справочник по контрастивной грамматике эстонского и русского языков. Тарту.

- Maisla, Diana 2008.** Eesti verbi minevikuvormidest venekeelsete üliõpilaste kasutuses. Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat IV, 105–120.
- Metslang jt = Metslang Helle, Ingrid Krall, Renate Pajusalu, Kristi Saarso, Elle Sõrmus, Silvi Vare 2003.** Keelehärm. Eesti keele probleemseid piirkondi. Tallinn: Tallinna Pedagoogikaülikooli Kirjastus.
- Päll jt = Päll, E., E. Totsel, G. Tukumtsev 1962.** Eesti ja vene keele kõrvutav grammatika. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.
- Rozentall = Розенталь, Д., И. Голуб, М. Теленкова 1991.** Современный русский язык. Москва: Высшая школа.
- RÕK = Riigi Teataja I 20.09.2011, 9.** Põhikooli riiklik õppekava; www.riigiteataja.ee/akt/120092011009. Vaadatud 01.05.2013.
- EST = Kooli õppekava; Eesti.ee; https://www.eesti.ee/est/teemad/haridus-teadus/uldharidus/koolitoo_korraldus.** Vaadatud 10.05.2013.
- Savko = Савко, И 1999.** Весь школьный курс русского языка. Пособие для учащихся старших классов и абитуриентов. 3–е издание, исправленное и дополненное. Минск: Современный литератор.
- Siirak, Aino 2006a.** Eesti keele õpik vene õppekeelelega kooli 8. klassile. Tallinn: Koolibri.
- Siirak, Aino 2006b.** Eesti keele töövihik vene õppekeelelega kooli 8. klassile. Tallinn: Koolibri.
- Siirak, Aino 2008a.** Eesti keele õpik vene õppekeelelega kooli 7. klassile. Tallinn: Koolibri.
- Siirak, Aino 2008b.** Eesti keele töövihik vene õppekeelelega kooli 7. klassile. Tallinn: Koolibri.
- Siirak Aino 2009a.** Eesti keele õpik vene õppekeelelega kooli 9. klassile. Tallinn: Koolibri.
- Siirak Aino 2009b.** Eesti keele töövihik vene õppekeelelega kooli 9. klassile. Tallinn: Koolibri.
- Šeljakin = Шелякин, М. 1993.** Справочник по русской грамматике. Москва: Русский язык.

Valmet jt = Valmet, A., E. Uuspõld, E. Turu 1993. Eesti keele õpik kõrgkoolidele.

Teine, ümbertöötatud trükk. Tallinn: Valgus.

Использование категория времени в учебных пособиях для 7–9 классов школ с русским языком обучения. Резюме

Данная тема выбрана для того, чтобы лучше понять самой и помочь тем учащимся, чьим родным языком не является эстонский язык, правильно использовать грамматическое время в эстонском языке.

Целью данной работы является создание сравнительного обзора категории времени на эстонском и русском языке и рассмотрение различного подхода к данной теме в учебниках эстонского языка для 7–9 классов в школах с русским языком обучения. Работа состоит из трёх частей.

Первая часть работы знакомит с грамматическими категориями времени и сопоставляет их в русском и эстонском языках, выявляя различия и сходства.

В обычном понимании время – это категория глагола, которую можно рассматривать в обоих языках как соотношение действия и времени разговора, по которому определяется настоящее, прошедшее или будущее время. При написании работы выявлены как сходства, так и большие различия в использовании и образовании прошедшего и будущего времени в данных языках. В обоих языках имеются финитные и нефинитные формы глагола. Настоящая форма категории времени в русском языке соответствует настоящей форме категории времени в эстонском языке. Как в эстонском, так и в русском языках эти формы используются для выражения прошедшего и будущего времени. Большие различия имеются при обзоре и сопоставлении прошедшего и будущего времён в эстонском русском языках. Если в русском языке имеется одно настоящее время, то в эстонском их три: имперфект, перфект и плюсквамперфект. Если русскому прошедшему времени можно соотнести эстонский имперфект, то представление об использовании в речи перфекта и плюсквамперфекта остаётся

для не эстоноязычных не ясным. В русском языке имеется будущее время, в эстонском языке отдельной грамматической формы будущего времени не существует. Его выражают с помощью глаголов настоящего времени и вспомогательных слов, таких как *завтра, на следующей недели, скоро* и тд.

Во второй части работы дан обзор учебных пособий, используемых в школах с русским языком обучения и их соответствие с государственной программой.

В третьей, основной, части работы дан обширный анализ учебных комплектов, которые используются в данный момент учителями Тартуского Русского Лицея (Siirak, 2006, 2008, 2009) и которые использовались ранее (ILO kirjastus: Krall jt 2004, Kitsnik 2004). Анализ показал, что учебные пособия, которые использовались до учебного пособия А. Сиирак имеют более подробное описание грамматической формы времени. Также имеют информацию об образовании и использовании эстонского будущего времени, что не выявилось в учебных комплектах А Сиирак.

Несмотря на то, что учебные комплекты издательства ILO дают более обширный обзор грамматического времени, учителя Тартуского Русского Лицея предпочитают использовать комплекты А. Сиирак, так как тексты и упражнения данного учебного пособия составлены в более простой и доступной форме.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Svetlana Žirova

(sünnikuupäev: 19.06.1977)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose “Ajakategooria käsitlemine vene õppekeele kooli 7.—9. klassi eesti keele õppevahendites,, mille juhendaja on Raili Pool
 - 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
 - 1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 03.06.2013